״יום שנתנה בו תורה״ - שיחה לשבועות

מפי הרב חיים איידלס

לעילוי נשמת
צפורה אנגלמן
בת אשר זעליג ובײלה צירל ז״ל

הכנה למתן תורה

לדעת הגר"א (אורח חיים סימן תכט) חל מראש חודש סיוון חובת "שואלין ודורשין בהלכות החג".[1] כך גם נהגו לדרוש בעניין חג השבועות משבת קודש פרשת במדבר הקודמת למתן תורה, המכונה בפי הראשונים 'שבתא דרגלא', 'שבת כלה', ור' נחום מוורקי היה מכנה אותה 'שבת דרך ארץ'- על פי דברי חז"ל ש"דרך ארץ קדמה לתורה". הזמן גרמא להתבונן ולדרוש בעניין קבלת התורה, להתכונן בהכנה הראויה לקבל חלקנו בתורה, כדברי השפת אמת (במדבר תרס"ד): "בשבת שלפני שבועות צריכין להכין לקבלת התורה כי השבת ניתן קודם התורה שהיא (השבת) הכנה לקבלת התורה".

אומר אור שבעת הימים הבעל שם טוב הקדוש (בעש"ט עה"ת שבועות): "צריך ליזהר מאוד אחר התיקון שעשה בלילה שלא יפסיק בשום שיחה בטילה עד אחר שאמר במוסף קדושת כתר, כי אז עולין כל קישוטי הכלה שעשה בלילה, על כן יזהר מאוד לטהר מחשבתו על כל פנים עד כתר זה". הערה זו מעוררת אותנו להעמקה בקשר שבין מתן תורה ותיקון ליל שבועות לבין קדושת כתר. בנוסח קדושה זו אנו אומרים "כבודו מלא עולם. משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו". לכאורה מקדימים אנו את התשובה לשאלה, שכן אם "כבודו מלא עולם" מה המקום לשאלה "איה מקום כבודו?". כן צריך להבין מהי התשובה "לעומתם משבחים ואומרים / לעומתם ברוך יאמרו- ברוך כבוד ה ממקומו", כיצד זו תשובה לשאלה שנשאלה על מקום כבודו?

סדר ההתנהגות במועד הקדוש הזה נלמד בדברי חז"ל שהוא שונה משאר המועדים. שבכל המועדים יש דעה שרשאי האדם להיות יושב ושונה כולם היום "כולו לה'", אמנם בעצרת כולי עלמא מודים דבעי נמי "לכם", שצריך להיות שמחים בו במאכל ומשתה.[2] והטעם הוא משום שהוא יום שניתנה בו תורה. ולכאורה איפכא מסתברא, אם הוא יום שניתנה בו תורה אדרבה היה צריך להיות יושב ושונה בלבד. אמנם רש"י הקדוש מאיר עינינו בעזרת הוספת המילים: "שנוח ומקובל יום זה לישראל שנתנה תורה בו", אבל עדיין צריך ביאור שגם שאר המועדים הם ימים טובים, ומדוע עניין קבלת תורה קשור לאכילה הגשמית.

מחלוקת משה רבנו ומלאכי השרת

על מה שהתרחש בשעה שעלה משה רבנו למרום מספרים לנו חז"ל באריכות מופלאה בגמרא (שבת פח:): "אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, מה לילוד אשה בינינו? אמר להן: לקבל תורה בא. אמרו לפניו: חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם, אתה מבקש ליתנה לבשר ודם? "מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו ה' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים". אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: החזיר להן תשובה! אמר לפניו: רבונו של עולם, מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. אמר לו: אחוז בכסא כבודי, וחזור להן תשובה, שנאמר "מאחז פני כסא פרשז עליו עננו". ואמר רבי נחום: מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו. אמר לפניו: רבונו של עולם, תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", אמר להן: למצרים ירדתם, לפרעה השתעבדתם, תורה למה תהא לכם? שוב מה כתיב בה "לא יהיה לך אלהים אחרים", בין הגויים אתם שרויין שעובדין עבודה זרה? שוב מה כתיב בה "זכור את יום השבת לקדשו" כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות? שוב מה כתיב בה "לא תשא", משא ומתן יש ביניכם? שוב מה כתיב בה "כבד את אביך ואת אמך", אב ואם יש לכם? שוב מה כתיב בה "לא תרצח, לא תנאף, לא תגנב", קנאה יש ביניכם? יצר הרע יש ביניכם? מיד הודו לו להקדוש ברוך הוא, שנאמר "ה' אדנינו מה אדיר שמך וגו'" ואילו "תנה הודך על השמים" לא כתיב. מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב, ומסר לו דבר, שנאמר "עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם", בשכר שקראוך אדם לקחת מתנות. אף מלאך המות מסר לו דבר, שנאמר "ויתן את הקטרת ויכפר על העם ואומר ויעמד בין המתים ובין החיים וגו'", אי לאו דאמר ליה מי הוה ידע?!".

יש להבין את טענת המלאכים "מה לילוד אשה בינינו", הלא לא מדובר בילוד אשה רגיל מן השורה, מדובר ב"משה איש האלהים" (דברים לג א) - "מחציו ולמטה איש מחציו ולמעלה האלהים" (דברים רבה פרשה יא אות ד). כך גם צריך להבין את חששו של משה "שמא ישרפוני", וכי המלאכים יכולים

[1] "בעצרת א"צ כמ"ש בספ"ב דברכות וע' רש"י שם ד"ה שבחא כו' ותוס' ד"ה תרי כו' וכן אמרינן בב"מ פ"ו א' איכא כו' וכמ"ד בבכורות שם בא' בסיון איידי דלא נפישי כו' ומ"מ מא' בסיון יש להקדים וז"ש במגילה שם מאי אריא כו' ומ' אף בעצרת והיינו לכ"א כדאית ליה ובירושלמי בפ"ק דפסחים שואלין בהלכות פסח בפסח והלכות עצרת בעצרת והלכות חג בחג בבית וועד קודם ל' יום אלא דשם כת"ק".

[2] תלמוד בבלי מסכת פסחים דף סח עמוד ב: "אמר רבי אליעזר ומה אם שחיטה וכו'. רבי יהושע לטעמיה, דאמר: שמחת יום טוב נמי מצוה היא. דתניא, רבי אליעזר אומר: אין לו לאדם ביום טוב אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה. רבי יהושע אומר: חלקהו, חציו לאכילה ושתיה וחציו לבית המדרש. ואמר רבי יוחנן: ושניהם מקרא אחד דרשו, כתוב אחד אומר עצרת לה' אלהיך, וכתוב אחד אומר עצרת תהיה לכם. רבי אליעזר סבר: או כולו לה' או כולו לכם. ורבי יהושע סבר: חלקהו, חציו לה' וחציו לכם. (עב"ם סימן) אמר רבי אלעזר: הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם. מאי טעמא - יום שניתנה בו תורה הוא. אמר רבה: הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם. מאי טעמא - וקראת לשבת ענג".

לעשות כרצונם לשרוף את משה רבנו?! יתירה מזאת, אותה האחיזה בכסא הכבוד נראית כמו סגולה לשמירה והגנה ואינה מובנת, למה זקוק משה להחזיק בו וכי הקב"ה לא יכול להגן ולשמור בלא זה? ומה היה המקום לטענת המלאכים, איזו הוה אמינא יש להם לקבל את התורה שכולה מלאה הדרכות לבשר ודם. הרי באמת אין שייכות אצלם לכל מצוות התורה- בשר וחלב, רציחה ונאיפה, שמירת שבת, וכי אמירת משה רבנו היא חידוש כה גדול שלא ידעו המלאכים קודם לכן, עד שקראו "מה אדיר שמך בכל הארץ"?

מדרגת האדם - הבחירה

ביאור הדברים מובא בספר 'בינה לעתים' (דרוש ל') וב'צפנת פענח' (פרשת תרומה)[3] לבעלת ה'תולדות יעקב יוסף' מפולנאה, והקדים אותם בפירוש יפה תואר על שמות רבה (פרשה לג ד"ה "ועוד") בכתבו: "העליונים אינם אפשריים על החטא, אלא עושים רצון קוניהם בטבעם אשר בראם ה', ולכן אין כבוד ה' ניכר כל כך בהם. מה שאין כן בני האדם אשר הם בחיריים ואפשריים על החטא, כי כאשר יעשו את הטוב מפני מצות הבורא- יתכבד ה' בהם מאד". בעצם עיקר ההבדל שבין מלאכי מעלה וקרוצי חומר הוא כח הבחירה. למלאכים אין בחירה, לא קיים בהם צד של ספק לעשות אחרת מרצון ה'. אבל "רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו, הוא שכתוב בתורה הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע" (רמב"ם הלכות תשובה פרק ה הלכה א). כל מה שעושה האדם מצוות ומעשים טובים הוא בכח הבחירה שלו, שנאמר "ובחרת בחיים". זוהי התהילה והתפארת של הקב"ה, כמו שכותב הקדושת לוי (פרשת שמיני): "הטעם מה שהשם יתברך מקבל תענוג מעבודת האדם יותר מאלף אלפי אלפים כתות מלאכים שעובדים אותו, כידוע ש'יצר לב האדם רע מנעוריו' (בראשית ח, כא), ומיד 'לפתח חטאת רובץ' (שם ד כז), ואף על פי כן כשאדם פונה עצמו מכל עסקיו, ומתחיל לעבוד את הבורא בשמחה ובלבב שלם לעשות נחת ליוצרו, ומתגבר על יצרו שלא לילך אחר תאוות לבו, אזי השם יתברך יש לו תענוג גדול, במה שהוא מכניע את היצר הרע לעבוד את השם יתברך בלב שלם... וזה כוונו חכמינו ז"ל (אבות ב א) 'איזה דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהוא תפארת לעושיה', דהיינו שכל עסקיו יחשוב שיעשה תענוג להשם יתברך שיתפאר השם יתברך עמו, וזהו שיהיה 'תפארת לעושיה', דהיינו להשם יתברך שהוא ברא אותו. ומפרש 'ותפארת לו', כלומר למה הוא תפארת להשם יתברך ממנו ולא מכל המלאכים והשרפים? ואמר 'מן האדם', כלומר עבור שהוא אדם לבוש בגשמיות ואף על פי כן הוא מתגבר את עצמו לעבוד אותו בלב שלם, ומזה בעצמו השם יתברך מתפאר עצמו עם בריותיו יותר מכל המלאכים והשרפים שעובדים אותו".

בספר שפתי חיים מר' חיים פרידלנדלר זצ"ל[4] מביא משל לבן שכעס מאד על אביו עד שרצה לקחת פטיש ולפצח את מוחו, ובסופו של דבר החליט להתגבר על יצרו ולא להרוג את אביו משום שהוא אביו. וכי אנו רואים בהתגברות זו 'גדלות'?! ודאי שלא, עצם ההוה אמינא לפגוע באביו היא חילול כבוד אביו, על הילד הזה להתבייש שבכלל עלתה במחשבתו מחשבה רעה שכזו. כך הוא מבט המלאכים כלפינו, העובדה שיש לנו צד שמאפשר לנו לחטוא אינה אלא חילול ה', הם אינם רואים בנצחון על היצר הרע בחירה ב'גדלות'. כמו שאנו מביטים בבוז על מי שיש לו ניסיון עם יצרו בכל מיני עניינים חמורים, כחילול שבת וכדומה, ולא רואים גדולה בעמידה על נפשו שלא לחטוא בהם, משום שאנו שגדלנו מתוך ידיעה שהדבר אסור אין בנו את הרצון לחטוא בכך. כך מלאכי מעלה רואים את כללות עניין הבחירה, משום שלהם אין עניין הבחירה נוגע כלל, ואין להם את ההסתר שיצר הרע מייצר לאדם. משום זאת אין להם את ההבנה שישנה אפילו הוה אמינא לחטוא, לחיות חיי דמיון ושקר בהליכה נגד רצון ה' יתברך. יתירה מזאת, מסיים ר' חיים פרידלנדר, הם רואים בהוה אמינא הזאת חילול ה' בלא שום מעלה של קידוש ה' בבחירה בטוב.

זו הסיבה שאמרו המלאכים למשה רבנו "מה לילוד אשה בינינו", סוף סוף מכח היותך ילוד אשה אתה בעל החסרון של הבחירה. אלא שמשה רבנו כל בחירתו הייתה בטוב, כדברי הרמב"ם (הלכות תשובה פרק ה הלכה ב): "אין הדבר כן אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם", משום שגם למשה רבנו הייתה האפשרות לבחור ברע, עד שיש לשון בדברי חז"ל שמשה רבנו נולד עם נטייה לרע מאד ועלה ונתעלה בכח בחירתו.[5] זוהי ביקורת המלאכים, שלא שייך לתת את התורה לבני אדם כדי שיעשו את רצון ה' ובכך יכבדוהו, משום שאין זה כבוד ה' אלא חילולו.

ביחס לטענה זו משתתק משה רבנו, ולא מצא טענה לדבריהם. לבקשת הקב"ה "החזר להם תשובה" השיב משה

[3] ראה נספח סעיפים א-ב

[4] מועדים חלק ב עמ' קכב-קכג. מסביר את יסוד דברינו כאן בהרחבה לאורך כל הדרוש "משה עלה למרום - אחוז בכסא כבודי".

[5] תפארת ישראל - יכין מסכת קידושין פרק ד ס"ק עז (הובא בנספח סעיף ג), וחלק הרב קוק על דברים אלה (נספח ד).

רבנו "מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם". אין הכוונה שהוא חשש שישרפו אותו, אלא שחש משה רבנו שמעצם הווייתם של המלאכים והשרפים למולו הוא בטל במציאותם. הוא לא אומר 'שמא ישרפוני בדבריהם' אלא 'בהבל שבפיהם', אותו ההבל היוצא מאליו מפיהם הוא שמבטל את ערכי ולא תוכן דבריהם שנאמרים בכוונה מכוונת אליי, לא הביקורת המילולית היא הנושא אלא אותה הביקורת המתבטאת בעצם מציאותו של המלאך שנבדל מהחומר והרע. המלאך לא שייך למציאות של הסתר שנותן מקום לרע ולפיתויים, לכן עצם מציאות המלאך שוללת את מקומו ואפשרותו של האדם לעשות רע, ולפי מקום זה יש שלילה ומבט של חילול ה' כלפי מציאות הבחירה שבאדם. השלילה היא גם כאשר האדם מנצח את הרע בבחירתו ומתנהג בצדקות כמשה רבנו. זאת כוונת רבותינו ז"ל בתיאור העמידה של משה כנגד המלאכים, וההצהרה שהבל המלאכים שורף את משה רבנו, כלומר את עצם מעלת האדם כבעל בחירה ואף כשבוחר בטוב.

כסא הכבוד

על טענת משה משיב הקב"ה "אחוז בכסא כבודי, וחזור להן תשובה", הווא אומר הסבר להם את עניין ומציאות ההסתר שיש בעולם. שזוהי תכלית בריאת העולם בשביל ישראל שילחמו ביצרם וינצחוהו. כסא הכבוד הוא הרמוז בפסוק "יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו". האחיזה בכסא הכבוד אינה סגולה ושמירה, אלא היא עצמה התשובה על מעלת האדם, שעם היותו ילוד אשה הוא אחוז בכסא הכבוד. כל הנשמות גזורות מתחת כסא הכבוד[6] ומצוּוֹת מאת הקב"ה ללכת אל העולם הזה לעשות כאן כסא לכבודו. בספר 'תשואות חן' (פרשת ראה) לתלמיד הבעש"ט כתוב "שבכל העניינים קודשא בריך הוא שריא בגוויה... ועניינים אלו שהקב"ה מתלבש בהם נקראים 'כסא כבוד' מפני ב' טעמים: א' שהם כסא להכבוד, שהקב"ה שורה עליהם. ועוד מפני שהם לבושין דיליה, על דרך "רבי יוחנן קארי למאניה מכבדותיה". וזה ענין "קודשא בריך הוא סתים וגליא" (זהר), שהן בתורה תפילה ומצוות והן בעסקי עולם הזה שריא קב"ה". זה מה שאומר הקב"ה למשה שיאחוז בכסא הכבוד, שהתשובה היא שאף שכולם ילודי אשה סוף סוף הם אחוזים בכסא הכבוד. והעולם הזה הוא כולו כסא כבודו- "אמר רבי שמואל בר נחמן בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את העולם נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים כמו שיש בעליונים"[7], שתיגלה ותיראה מלכותו במחשכי העולם הזה. אם כן דווקא בגלל שיש מקום להוה אמינא וצד חזק להמרות את פי ה' יתברך ברוב הנסיונות והחשכות שבעולם הגשמי, למרות זאת איש יהודי שמתעלה מעל הכל ומתגבר על יצרו- בזה נודע כבוד ה' להיוודע ולהיגלות שהוא מלך על כל הארץ ואפס זולתו.

אצל יעקב נאמר "ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה" (בראשית כח יב), ללמדנו שדווקא זה שמוצב ארצה הוא זה שראשו מגיע השמימה להיות אחוז בכסא הכבוד. ממשיך הפסוק "והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו", פירשו חז"ל (חולין צא:) "תנא: עולין ומסתכלין בדיוקנו של מעלה, ויורדין ומסתכלין בדיוקנו של מטה", ומסביר רש"י "בדיוקנו של מעלה - פרצוף אדם שבארבע חיות בדמות יעקב" שהוא בכסא הכבוד ולא המלאכים. "וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי" (בראשית כח טז), ידוע מאמרו של הקדוש ר' שמשון מאוסטרופולי הי"ד[8] שבמרכבה העליונה יש ד' צורות: פני האחד כפני הכרוב, והשני פני אדם, השלישי פני אריה, והרביעי פני נשר. על זה אמר יעקב "אכן יש"- ידעתי שיש במרכבה אריה כרוב ונשר שראשי תבותיהם "אכן", אבל "ואנכי"- שאני נמצא במרכבה העליונה עד שעולים ראשי התבות "אנכי"- אריה, כרוב, נשר, יעקב- "לא ידעתי" עד עכשיו. ומדוע זכה יעקב לכך? כי על אף שהייתה זאת שעת אימה וחשיכה, ופגע יעקב במקום בלילה, שמרמז על החשיכות, הארציות והחומריות של העולם הזה, סוף סוף "ראשו מגיע השמימה". כלומר כבוד ה' נמצא בתחתונים עוד יותר מבעליונים. זה מה שאנו אומרים ב'אקדמות' שבחג השבועות "חיל אלף אלפין ורבוא לשמשותא" ובכל זאת החידוש העיקרי הוא האדם שעובד את הקב"ה כאן בארץ.

---

[6] זוהר רעיא מהימנא פרשת צו דף כט עמוד ב: "כל הנשמות גזורות מתחת כסא הכבוד". וכפי שביאר המהר"ל מפראג בספר 'תפארת ישראל' (פרק כד): "ולפיכך אמר הקדוש ברוך הוא 'אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה'. רצה לומר, כי יש לאדם מדרגה בין העליונים מיוחדת לעצמו, ובפרט בכסא הכבוד. שכשם שהמלאכים הם סובבים כסא כבודו יתברך לשרת לפני השם יתברך אשר הוא יושב על הכסא, כך יש לאדם מקום תחת כסא הכבוד בעצמו. ודבר זה מבואר מאד ממה שכתוב (יחזקאל א, כו) "ועל הכסא דמות כמראה אדם וגו'". ולכך שייך אל הכסא עצמו דמות אדם. וישראל בפרט שנקראו 'אדם', שנאמר (יחזקאל לד, לא) "ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם", 'אתם אתם קרוים אדם וכו'' (יבמות סא א). ומפני כך מדרגת האדם תחת הכסא, ומדרגה הזאת היא למעלה מן המלאכים. כי המלאכים הם סובבים את כסא כבודו, ובזה הם נבדלים מן השם יתברך. אבל האדם מצד אשר נברא בצלם אלהים, מה שאין למלאכים, הוא תחת כסא הכבוד, שנאמר עליו "ועל הכסא דמות כמראה אדם". ואלו דברים ברורים מאד".

[7] מדרש תנחומא נשא אות טז

[8] כך נמסר בשמו ע"י בס' דמשק אליעזר לג"ר זוסמן אליעזר סופר, ונדפס ב'ניצוצי שמשון' פרשת ויצא

נוסיף את דבריו של ה'ישמח ישראל' (שבועות) ש"אחוז בכסא כבודו וחזור להם תשובה" רומז על עניין החזרה בתשובה על עוונות האדם, בהקבלה למאמר חז"ל ש"גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד".[9] "אחוז בכסא כבודו וחזור להם תשובה" הוא בירור האחיזה בכסא הכבוד שנוצרת על ידי התשובה של האדם, ובעלי תשובה- בני האדם גדולים יותר מן המלאכים שאין בהם חטא ויצר הרע, "מקום שבעלי תשובה עומדין - צדיקים גמורים אינם עומדין".[10] כותב הקדושת לוי (פרשת כי תבוא): "וזה שאמרו מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד שם, כי מבעלי תשובה יש להקב"ה תענוג גדול, שהוא איש בער ועד השתא הלך בדרכי כסיל, והשתא יתלהב כך לעבודת ה'. ומשום הכי גדולה תשובה שזדונות נעשין לו כזכיות, כי מחמת גודל התענוג של הבורא ברוך הוא עושה לו מזדונות שלו זכיות... והנה התפארות הוא לבוש, שהשם יתברך מתלבש בתפארת, ונתכנה התפארת בשם לבוש, כמו שנאמר (שמות כח, ב) 'ועשית בגדי קודש כו' לשם ולתפארת'. וזהו 'יכבוש עוונותינו' (מיכה ז, יט), רצה לומר [מלשון] 'כבשים ללבושיך' (משלי כז, כו), דהיינו תפארת, פירוש מתפאר עם עונות לאמר איש כזה עון יעבוד אותי, נמצא מתפאר הקדוש ברוך הוא עם העונות".

זוהי ההדגשה המיוחדת של משה רבנו אל המלאכים בשאלתו "למצרים ירדתם, לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם?", כביאור העבודת ישראל (פרשת שמיני), הרבי מקוז'ניץ הזקן זי"ע: "ביאור הענין, כי נאמר (שמות יב, יב) ועברתי בארץ מצרים, אני ולא מלאך, ופירש האר"י ז"ל שאפילו מלאך ירא לעבור במצרים מפני ריבוי כוחות הטומאה עיין שם. וזה שאמר משה והגדיל שבח ישראל שהם ראוים לקבל את התורה יותר מן המלאכים שהם היו במקום טומאה כזו שאפילו מלאך ירא לעבור בו ואף על פי כן יצאו ביד רמה. וזהו שאמר הכתוב "כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים", פירוש בזאת הבחינה שאני ה' לבדי הוצאתי אתכם גורם לכם מעלה והתנשאות להיות לכם לאלהים ולא למלאכים כנ"ל". עם ישראל עמד בכוחות טומאה שמלאכים לא היו יכולים לעמוד בהם, והיו גדורים שם מן העריות במשך מאתיים ועשר שנה ויצאו ביד רמה. ארץ מצרים היא סימן לכל העולם הזה, המלאכים אין בכוחם לעמוד בכל עניין הנסיון של העולם הזה. וכך אומרים רבותינו ז"ל במדרש (ילקוט שמעוני בראשית רמז מד): "כיון שעמדו דור המבול ועבדו ע"ז היה הקדוש ברוך הוא מתעצב מיד עמדו שני מלאכים שמחזאי ועזאל ואמרו לפניו רבונו של עולם הלא אמרנו לפניך כשבראת את עולמך[11] מה אנוש כי תזכרנו א"ל ועולם מה יהא עליו א"ל רבונו של עולם היינו מסתפקין בו א"ל גלוי וידוע לפני אם אתם שרויין בארץ היה שולט בכם יצר הרע והייתם קשים מבני אדם. א"ל תן לנו רשות ונדור עם הבריות ותראה איך אנו מקדשין שמך א"ל רדו ותדורו עמהן מיד קלקלו עם בנות האדם שהיו יפות ולא יכלו לכבוש את יצרן", הזהר הקדוש מציין שעניין זה קרה טרם דור המבול- בשעה שגורש האדם מגן עדן.[12] הווה אומר שאין ביכולת המלאכים לעמוד בנסיונות כלל. וזה מה שאומר משה רבנו בסיום הויכוח "יצר הרע יש ביניכם?", הרי הוכחתם שאינכם יכולים לעמוד בנסיון היצר. וזה מה שגרם ש"מיד הודו לו להקדוש ברוך הוא, שנאמר ה' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ".

לדורות אנו עושים זכר לעניין באכילת מאכלי חלב ובשר בהבאת ב' לחמים, כדברי הרמ"א (אורח חיים סימן תצד סעיף ג): "אוכלים מאכל חלב ואח"כ מאכל בשר וצריכין להביא עמהם ב' לחם על השלחן שהוא במקום המזבח, ויש בזה זכרון לב' הלחם שהיו מקריבין ביום הבכורים", כדי לעורר את האדם שעל ידי מעשינו למטה אנו אחוזים למעלה בכסא הכבוד.

הכל מודים דבעינן נמי לכם

על פי הדברים האלה כותב המשך חכמה (שמות כ יח): "זה ש'בעצרת הכל מודים דבעינן לכם' (פסחים סח, ב), דזהו תכלית מן התורה שכולם יזכו ויזככו החומר וכוחותיו על פי התורה אשר תיישר כל צעד בעולם המעשה." בשביל לעשות את כל היום בבית הכנסת ובית המדרש יש את יום הכיפורים שבו אנו דומים למלאכי השרת,[13] לא זוהי התכלית הנרצית

[9] ישמח ישראל שבועות יג ע"ב: "זה הוא "אחוז בכסא כבודו והחזר להן תשובה". היינו שאמר שהמלאכים גבוהים במעלתם מבני אדם שאין להם יצה"ר, אולם לעומת זה לא יוכלו לזכות לתשובה. אבל עדת קודש זוכים לתשובה ו"גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד" (יומא פו). וזה הוא "אחוז בכסא כבודו", היינו שרמז לו שע"י התשובה זוכים לעלות עד כסא הכבוד".

[10] ברכות לד:, סנהדרין צט.

[11] עולם הוא לשון העלם, שכאן נסתר הקב"ה ולכן דווקא כאן ניתן לגלותו.

[12] זוהר - תוספתא פרשת בראשית דף לז עמוד א: "ארז"ל בשעתא דברא קודשא בריך הוא לאדם ברא ליה בגינתא דעדן וצוהו על שבע מצות חב ואתגרש מגינתא דעדן ותרי מלאכי שמיא עזא ועזאל אמרו קמי קודשא בריך הוא אלו הוינא אנן בארעא הוינא זכאין א"ל קודשא בריך הוא וכי אתון יכלין על יצרא בישא אמרו קמיה יכלין מיד אפיל לון קודשא בריך הוא כמה דאת אמר הנפילים היו בארץ וכתיב הגבורים וגו' ובשעתא דנחתו לארע' עאל בהו יצרא בישא שנאמר ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו חבו ואתעקרו מקדושתייהו ע"כ".

[13] כדברי הטור (אורח חיים סימן תרו): "והכי איתא בפרק ט"ו מפרקי ר"א ראה סמאל שלא נמצא חטא בישראל ביום הכפורים ואומר רבון העולם יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת מה מלאכי השרת יחיפי רגל אף ישראל יחיפי רגל ביה"כ מה מלאכי השרת אין להם קפיצה אף ישראל אין להם קפיצה עומדין על רגליהם ביום הכפורים מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא כך ישראל נקיים מכל חטא מה מה"ש שלום ביניהם כך ישראל ביום הכפורים והקב"ה שומע עדותן מן המקטרגין ומכפר עליהם".

ביום מתן תורה, שאלמלא כן הרי שצדקו המלאכים בטענתם "תנה הודך על השמים" שהרי הם קדושים וטהורים יותר מבשר ודם. אבל נותן התורה רוצה להיראות פה אצל בני אדם יושבי חושך וצלמות, להיות אוכל ושותה וישן ועושה כל צרכיו ובכל זאת מקיים "אחוז בכסא כבודי". זוהי תשובת הגמרא לשאלה מדוע בשבועות "כולי עלמא מודים דבעינן נמי לכם"- "יום שניתנה בו תורה הוא". כל טעם נתינת התורה הוא בשביל שאנו בני אדם שלא כמלאכי השרת שאין ביניהם אכילה, שתיה ומשא ומתן, לכן צריך את ה"לכם"- להראות ולהוכיח את הסיבה שבשלה זכינו לקבל את התורה להיות "מה אדיר שמך בכל הארץ". ההדגשה של "בכל הארץ" כוונתה בכל הארציות, משמה בוקעת הקריאה של "מה אדיר שמך". "תנה הודך על השמים" הוא העניין של יום הכיפורים, בעצרת "מה אדיר שמך בכל הארץ" - ולכן העיקר הוא ש"בעינן נמי לכם".

ברוח זו ממשיך ומבאר המשך חכמה את מה שאמרו בגמרא (שבת פח.): "אמר חזקיה: מאי דכתיב "משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה", אם יראה למה שקטה, ואם שקטה למה יראה? אלא: בתחילה - יראה, ולבסוף - שקטה. ולמה יראה? כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש: מאי דכתיב "ויהי ערב ויהי בקר יום הששי", ה"א יתירה למה לי? - מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית, ואמר להם: אם ישראל מקבלים התורה - אתם מתקיימין, ואם לאו - אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו". אם כל מעשה בראשית נמצאים בחשש לקיומם למה דווקא הארץ יראה יותר מכל מעשה בראשית? השיב המשך חכמה "זה שאמרו ז"ל: "ארץ יראה ושקטה", בתחילת יראה שמא לא יקבלו התורה - ונמצא תכלית השלימות נשאר רק על ידי מושכלות, והארץ מצד חומריותה מי יגיע בה למושכלות, ותהיה היא השפלה בתכלית בכלל המציאות העולם הרוחניים משכילים אמיתיים - ולבסוף שקטה, שהיא התכלית, שעל ידי המצוות המעשיות יזכו הכל לתכלית השלימות, וגם החומר יתעלה לאין חקר ותהיה השראת השכינה בארץ, וכבוד ה' יהיה לאור יומם".

ברוך כבוד ה' ממקומו

בקדושת כתר של מוסף אנו מתייחסים לאותה ההודאה שהודו מלאכי השרת לקדוש ברוך הוא. בשחרית אנו משבחים כמעלת מלאכי השרת- "נקדישך ונעריצך כנעם שיח סוד שרפי קודש" או כבנוסח אשכנז "נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום". אולם בקדושת כתר הנאמרת במוסף הבכורה ניתנת לעם ישראל שפה בארץ, הם אלו הנותנים כתר לקונם ואילו המלאכים רק נטפלים ומצטרפים אליהם- "כתר יתנו לך ה' אלהינו מלאכים המוני מעלה עם עמך ישראל קבוצי מטה". אומר הכלבו (סימן לז): "וכתב ה"ר יוסף ז"ל וזה לשונו, ומה שאנו אומרים בכל הקדושות "נקדש את שמך" או "נקדישך ונעריצך מלכנו" שאנו עושים המלאכים עיקר ובקדושת מוסף אנו אומרים המוני מעלה עם עמך ישראל וכו' כלומר הרי אנו עושים ישראל עיקר על פי המדרש נתקן שש כנפים לאחד כל כנף אומר שירה ביומיה ובשבת אומר החיה אין לי עוד כנף והקב"ה אומר יש לי כנף אחד בארץ שאומר שירה אלו ישראל, זה שאמר הכתוב "מכנף הארץ זמירות שמענו" (ישעיה כד טז), ושלא לחלק בתפלת יוצר לא תקנו כך אלא במוסף".

יש מקום לחלק ולומר שדווקא ביום השביעי משבח ואומר קדושת כתר, כי בדומה לעצרת כך גם עניין השבת, כמאמר רבה "הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם. מאי טעמא - וקראת לשבת ענג" (פסחים סח:), שכן ישנו חיבור עצמי בין מתן תורה שבעצרת ליום השבת- "ודכולי עלמא - בשבת ניתנה תורה לישראל, כתיב הכא "זכור את יום השבת לקדשו", וכתיב התם "ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה", מה להלן - בעצומו של יום, אף כאן - בעצומו של יום" (שבת פו:). סיבת מצות עונג שבת היא משום שיום השבת הוא יום מתן תורה, שמטרת עינוג השבת היא לברר מדוע ניתנה התורה לאדם ולא למלאכים, שביום השבת נראה בעליל איך ישראל מזככים עצמם מענייני הארציות, עד שכותב הרמח"ל שאפילו האכילה הגסה הנאכלת ביום השבת הולכת לצד הקדושה. בשל כך המלאכים מצטרפים אל עם ישראל המיוחדים בכך שהם קבוצי מטה, ויחד עם זאת הם הם שמגיעים לכסא הכבוד.

המלאכים יודעים שיש את כבוד ה' אבל אינם יודעים "איה מקום כבודו להעריצו", שכן הם יודעים שאין עיקר כבוד ה' נמצא אצלם, אך הם משיגים "ברוך כבוד ה' ממקומו" שהופעת הכבוד היא דווקא ביציאתו ממקומו בשמי השמיים העליונים. מסביר בסידור 'כתר נהורא' על קדושת יוצר (עמוד מו) ש"באמת עיקר הקדושה הוא אצל ישראל, אכ"פ שהם בעולם השפל... דעל ידי עבודת ישראל להקב"ה הרי הוא כאילו כל העולמות עובדין ומשבחין ומברכין אותו יתברך שמו. וזה שאמר "והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול מתנשאים לעומת השרפים לעומתם משבחים ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו"- פירוש כל השבח הזה של "קדוש קדוש" שאתם אומרים, סוברים אתם (המלאכים) שעיקר הקדושה היא שייכה לכם, אבל באמת עיקר הקדושה שייכה לישראל. וזה שאמר "ברוך כבוד ה' ממקומו" יותר ממקומו, מ"ם של "ממקומו" הוא מ"ם היתרון כמו "מנשרי שמים" (איכה ד יט) "מאריות גברו" (שמואל ב א כג). וזה שאמר "ברוך כבוד ה'" שעל ידי ישראל הוא יותר ממקומו של העולמות שאתם מלאכים שרויים בהם שהם במקום גבוה. אבל ישראל אעפ"י שהם בעולם השפל אפילו הכי חשובים הם להקב"ה כאילו הם גבוהים במעלה רמה למעלה מכל

העולמות" שאתם מלאכי השרת שרויים בהם. כך הוא מסביר גם בעניין קדושת "ובא לציון" (עמוד סא) על הפסוק "ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו"- "הוא שיש שריית שכינה בישראל ממקומו יותר ממקומו של מרכבת המלאכים".

האחריות שבתורה

מעלת ישראל הגדולה על המלאכים מעוררת גם תפקיד גדול ואחריות גדולה בקבלת התורה. התורה הינה מתנה אך בד בבד גם אחריות עצומה, כפי שמסביר ר' יצחק אלחנן ספקטור, רבה של קובנה, על הפסוק "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו"- שהתורה משולה גם למכירה וגם למתנה. בלשון הפסוק "לקח טוב" נמצא לשון מקח, "נתתי לכם" זהו לשון מתנה. יש מעלה במכירה שאין במתנה, ויש מעלה במתנה שאין במכירה. במקח וממכר יש מעלה שאתה מרגיש בעל אחריות על החפץ שלך, אין אדם משליך מעותיו על קרן הצבי, ולכן אתה יכול לדרוש את כספך בחזרה מהמוכר. אמנם מתנה לא ניתן להחזיר לנותנה, אין אחריות על מתנה. מאידך, במתנה יש מעלה שנותנים אותה בעין יפה (בבא בתרא סה.), מעריכים שאם אדם נתן שדה לחברו באמצע שדותיו הוא נתן לו גם דרך להגיע אליה. לעומת זאת, אם מכרתי אין לך אומדן דעת שמכרתי לך גם את הדרך אל השדה. אך במכירה יש דין 'בר מצרא', אם אדם רוצה למכור את השדה הסמוכה לו, מי שקנה את השדה שבתוך שדותיו קודם לכל אדם בזכות לקנותה. אמנם במתנה אינך יכול לבוא בתביעה למוכר. כך גם לגבי התורה יש לנו אחריות מדין מכירה "שלא תשכח מפי זרעו", ויחד עם זה קבלנוה מה' בעין יפה מדין מתנה. המלאכים טוענים למול הקב"ה מדוע אינך נותן לנו את התורה מדין 'בר מצרא', שאנו כמותך בשמיים- "תנה הודך על השמים", ועונה להם הקב"ה שלישראל ניתנת התורה במתנה וממילא אין מקום לטענת 'בר מצרא'. המעלה המיוחדת לה זכינו היא במתנה מאת ה' ולא בירושה ובזכות אלא בחסד אלוהי. אך עלינו לזכור שהיא גם קנין כמקח וממכר ועלינו להחזיקה בעין יפה, ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורת ה' באהבה.

נפסח - מקורות להרחבה ועיון

א. בינה לעיתים דרוש ל

וזה כיוונו, ז"ל, להמציא בפרק ר' עקיבא [שבת פח ב], באמרם: אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום...". ועם שיש בו דיוקים הרבה, לא נדקדק אלא שנים או שלושה, לבוא אל הכוונה דרך כלל: ראשונה - מה איכפת להו למלאכי השרת שיעלה משה רבינו, ע"ה, למרום ושיקבל התורה? האם עינם צרה בטובתו של משה? שנית - מה הוא לשון זה שאמרו: "מה לילוד אשה בינינו? "כי היה להם לתמוה על המקום, ולומר: מה לילוד אשה כאן? או יאמרו: מה לילוד אשה עמנו? אבל באמרם "בינינו", מה כוונתם? שלישית - בלשון שאמר הקדוש - ברוך - הוא: "החזר להם תשובה! "יאמר בקיצור: השב להם; ואם, על כל פנים, ירצה לומר מלת "תשובה", יאמר: השב להם תשובה, ולא "החזר להם".

והנראה בכוונתם, כי הוא ידוע היותו, יתברך, במלכותו, כביכול, כמלכותא דארעא, לשכך את האוזן בהבדיל כמה הבדלות; והוא מוקף מכל צבא מלאכיו הסובבים כסא כבודו, קרובים אליו לפי מעלתם, ואין מי שיתמצע בינו, יתברך, ובין מלאכיו המשרתים לפניו, כי מי יגיע למדרגה זו? אמנם משה רבינו, ע"ה, העיד עליו הכתוב [שמות יט, ג]: "ומשה עלה אל האלהים" - לומר כי כשעלה, מיד ניגש ממש "אל האלהים" - לפנים ממחנות מלאכי השרת. כי הוא היה קרוב אצל ה', יתברך, ונשארו המלאכים לצד חוץ כרחוקים, וזה למשל - כי נתעלתה מעלתו על מעלתם. ועל כן אמר, כי כשעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת: "מה לילוד אשה בינינו? " - איך אפשר למי שהוא ילוד אשה - שכלול בזה כל החסרונות שאפשר - שיהיה הוא ממוצע ומפסיק במדרגתו "בינינו" - דהיינו בין גדולתך, יתברך, לנו, שהוא באמצע ואנו בקצה האחר? השיבם, יתברך, כי היה זה לו כן מצד בואו לקבל התורה, כי בזה נשתלם תכלית הבריאה, שהיה בעבור ישראל שיקבלו התורה; וכיון שהכל נברא - ואפילו המלאכים - לתכלית זה, מפני כך גדלה מעלתו על מעלתם. אז אמרו: אעיקרא דדינא פירכא! כי למה ירצה ליתן התורה למי שהוא בשר ודם, מעופש, חמרי, כלה ונפסד, ומשועבד לנטות אל החמריות? הלוא יותר טוב תתן הודך על העליונים, בלתי - בעלי חומר והרכבה! אמר ה' למשה: החזר להם תשובה! ירצה: יחשבו המלאכים כי בהשפיל ערך האדם מצד חמרו ונטייתו אליו, תהיה תשובה ניצחת לבלתי תת להם התורה - ואני אומר לך: אל תבקש שום טענה ושום תשובה אחרת לנצחם, אלא חזור לומר להם פעם אחרת אותה תשובה עצמה שהם אמרו; כי היא היא הנותנת, שלהיותך בשר ודם ראוי להינתן לך התורה, כמו שאמר אחר כך "מה כתיב בתורה? "וכו'. אלא שעם כל זה נתיירא משה, ע"ה, שמא ינוצח מהם מתוך "הבל פיהם" - דהיינו: שהם רוחניים, שהוא הבל טהור שאין בו חטא, וסוף סוף, הוא בעל חומר מוכן לחטא. על כן אמר לו ה': "אחוז בכסא כבודי" - כאשר פירשו המפרשים, ז"ל [עקידה, סוף ח"א של שער מד], שיביט וישכיל במהות נשמתו, היותה אצולה מכסא כבודו, יתברך, ובזה ודאי יתעלה על מדרגת המלאכים. אז נתאזר כוח והשיב: "תורה שאתה נותן" וכו'.

באופן שאדרבה, מצד החומר אשר באדם, הוא זוכה לקבל שכר יותר מהמלאכים, אשר אין להם נטיה אל הרע ושלמותם הוא מוטבע בהם, שכן יצרם יוצרם, יתברך.

ב. צפנת פענח פרשת תרומה

ובזה יובן הש"ס אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום, ר"ל שזכה להיות ממוצע לקשר מחשבתו במרום גם בהיותו בארץ, וכמ"ש (בראשית כח, יב) מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, אז אמרו מלאכי השרת מה לילוד אשה בינינו, ר"ל לקשר גבול ילוד אשה הגשמי אל הרוחני שבינינו הרוחניים. אמר להם לקבל התורה, ר"ל על ידי קבלת התורה שיש בה גשמי ורוחני יוכל אדם לקשר גשמי ברוחני.

אמרו אעיקרא דדינא פירכא, מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו, ר"ל חלק החומרי הנקרא אנוש מה נחשב כי תזכרנו, שיקושר אל הרוחני על יד אבר הנקרא זכירה כנודע, ובן אדם חלק הרוחני הנשמה הנחצב מכסא הכבוד ועל דמות הכסא כמראה אדם ונקרא הוא בן אדם, מה הוא לו כי תפקדנו למטה בגשמי הנקרא פקידה, כמ"ש בזוהר (ח"א קטו א) ההפרש בין פקידה לזכירה, וה' פקד את שרה (בראשית כא, א), יעו"ש. וכמו שכתב רמ"א באמת שהוא מפליא לעשות שהוא פלא כו'. וזהו עצמו שתמהו מלאכי השרת, רק תנה הודך על השמים, ר"ל חלק הרוחני שבתורה ושבאדם יהי' בשמים, והגשמי יהיה בארץ.

ואמר הקדוש ברוך הוא למשה להשיב להם תשובה, ואמר מתיירא אני מהבל פיהם. ר"ל שהקב"ה רימז, כי משה הנקרא אדם, הוא עצמו תשובה להם, כי זה עיקר הפלא שהפליא הב"ה לעשות אדם ולקשר גשמי ברוחני, כך ראוי בתורה שיקשור הגשמי ברוחני שזהו הפלא, מה שאין כן אם יהי' הגשמי בגשמי ורוחני ברוחני אין צורך לבריאת אדם, כי כבר יש רוחניים בעליונים וגשמיים בתחתונים, ולכך הוצרך בריאת האדם שיהי' ממוצע וכו' וכאמור. וז"ש שהבין משה ואמר מתיירא אני וכו', כי דבר חידוש אין לומדין מני', כי אין לך בו אלא חידושו, ובריאת האדם הוא פלא וחידוש ואין לו ראי' מוכרח שראוי שיהי' כך, ופן ישרפוני בהבל פיהם, שבאמת לא יהי' כך.

והשיב אחוז בכסא כבודי, ר"ל שיש לך ראי' מוכרחת לאחוז, מכסא כבודי, שהם ב' בחינות האוחזים זה לזה והם לבוש

וצורה, שהכסא הוא לבוש וכסא לצורה הנקרא כבודי שהוא דמות אדם שעל הכסא, כך בצלם אלקים עשה האדם וכו', שיהי' ב' בחינות לבוש צורה אוחזים זה בזה.

ואז השיב להם משה, מאחר שצריך שיהיו אלו ב' הפכים חומר וצורה בנושא אדם אחד, אם כן מאחר שהחומר אינו אפשר שיהי' אצלכם לא תרצח כו' כלום יש יצר הרע ביניכם, אם כן גם חלק הרוחני אי אפשר שיהי' אצלכם, דלא סגי זה בלא זה.

ולפי דברי הזוהר השיב אדם כי ימות באוהל, כלום יש מיתה ביניכם, ר"ל כי יש באדם ירידה ממדריגתו הנקראת מיתה, כדי שיתחבר עם אנשי החומר וכנ"ל, וזה אינו שייך אצלכם, כי המלאכים נקראו עומדים על מדריגה אחת תמיד, מה שאין כן אדם בעל הבחירה על פי יצר הרע ויצר הטוב עולה ויורד, לפעמים יצר הרע שופטו ונוצחו ולפעמים יצר הטוב נוצחו, ולכן צריך שיהיו ב' בחינות חומר וצורה יחד, בין בכלל ובין בפרט, בין בתורה בין באדם שנברא מן התורה. אז הודו לדבריו, שנאמר מה אדיר שמך בכל הארץ.

וז"ש עלית למרום שבית שבי, על ידי שעלה מחשבתו למרום לקשר מחשבתו הרוחני במעשה הגשמי, שבית שבי להוריד השכינה אשר שבתה בעליונים הורידה בתחתונים, כמו שבי שאינו בארצה רק במדינה אחרת. ולקחת מתנות באדם, בשכר שקראון אדם, ר"ל תואר אדם בחיבור חומר וצורה אז נקרא שמו אדם, לכך לקחת מתנות שעם התורה שיש בה חיבור חומר וצורה הנקרא אדם, והבן. ודרך הפשט עיין במקום אחר.

ג. תפארת ישראל - יכין מסכת קידושין פרק ד ס"ק עז

שכשהוציא משה רבינו ע"ה את ישראל ממצרים, שמעו עמים ירגזון וגו', ויתמהו מאד על זה האיש משה, כי על ידו נעשו כל הגבורות והנפלאות האלו, ולכן התעורר מלך ערביי א' וישלח צייר מובחר לצייר תמונת המנהיג הגדול הזה ולהביאו אליו, וילך הצייר ויצייר תמונתו ויביאהו לפני המלך, וישלח שוב המלך ויביא ויאסף יחדיו כל חכמי חרשים אשר לו, וישאל להם לפשוט על פי פרצוף פניו של משה כפי המצוייר, לדעת תכונת טבעו ומדותיו, ובמה כחו גדול, וישיבו כל החכמים יחדו אל המלך ויאמרו, אם נשפט על פי ציור קלסתר פניו של האיש הזה המפורסם לגדול, נאמר לאדונינו כי הוא רע מעללים, בגאות וחמדת הממון ובשרירות הלב, ובכל חסרונות שבעולם שיגונו נפש אדם המעלה, ויקצוף המלך מאד ויאמר, מה זה, הכי תתעללו בי, הלא בכל אלה שמעתי מכל עבר ופינה בהפך מזה האיש הגדול, ויחרדו האנשים מאד, וישיבו את המלך בשפל קול התחנה, ויתנצלו א"ע הצייר והחכמים, כל א' בחסרון ידיעת חבירו, הצייר אמר, אני ציירתיו כהוגן, והחכמים שגו בידיעתם,

והחכמים גללו כל החסרון על הצייר שלא צייר תמונת משה כהוגן, והמלך אשר נכסף לדעת מי משניהן יצדק, נסע ברכבו ובפרשיו ויבוא אל תוך מחנה ישראל, ובבואו וישא עיניו וירא את משה איש אלהים מרחוק וימהר ויקח את הציור מתוך חצנו, ויבט והנהו כתמונתו וכצלמו כאשר ציירו הצייר, קולע אל השערה ולא יחטא, ויפג לבו ויפלא ויתמה עד מאוד, וילך ויבוא בעצמו אל אהל איש האלהים ויכרע וישתחוה לאפיו, ויספר למשה כל הדברים האלה אשר נעשו, ויאמר עוד, בי אדוני איש האלהים, הנני קודם ראותי פניך פני אלהים אמרתי אך אולי הצייר שגה במלאכתו, לבעבור חכמי מפורסמים לבקיאים מאד בחכמת [הפיזיאגאמי] ואין דוגמתם, אך עתה אחרי ראותי כי תמונתך מכוונת אל הציור אשר הביא הצייר, לא נותר בי אשמה רק לומר כי חכמי בגדו בי, וכי חכמי אליל הם וחכמת מה להם, והם אוכלי שולחני, ויתעוני מאז בהבליהם, ויען משה איש אלהים ויאמר, לא כן, גם הצייר, גם חכמיך, נפלאים הם בידיעתם וחכמתם, אולם דע לך, כי לולי הייתי בטבע באמת כפי ששמעת ממדותי, לא טוב אנוכי מבול עץ יבש, כי גם ממנו נמנעו ונחשכו כל חסרונות האדם, ואם כן, הכי בעבור זה אהיה יקר בעיני אלהים ואדם, אמנם כן ידידי, לא אבוש לומר לך, כי כל החסרונות אשר שפטו עלי חכמיך, כולם קשורים בי בטבע, ואפשר עוד יותר מאשר שפטו חכמיך, ואני בכח אמיץ הנה התחזקתי ורדיתי וכבשתי אותם, עד אשר קניתי לי הפוכם לטבע שני, ולכן ובעבור זה יקרתי והתכבדתי בשמים ממעל ובארץ מתחת.

ד. עין אי"ה ברכות פרק א אות קמד

"אריו"ח משום ר"י בן זימרא: כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים, וכל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו."

יש אדם שתכונותיו בטבע יפות הנה, והוא א"צ עמל ללכת בדרך טובים. איש כזה לא יתלה השלמות בעצמו, כ"א יתלה שזכו לו אבותיו, במה שהנחילוהו תכונות טובות. ומי שתכונותיו אינם משובחות בטבעו, רק שמתגבר וקונה לו מדות ותכונות טובות לפי הרגיל, יתלה בזכות עצמו שהרי הוא עמל ויגע עד שהשיג התכונות החמודות. אך לפי האמת מי שנולד בתכונות בלתי מעולות, ע"כ יש בו כח מתולדה, צפון מאבות אבותיו, במה שהתגבר על תכונותיו הרעות. וכד' הכוזרי שהסגולה תתעלם ברשע ותתגלה אח"כ בבן צדיק, א"כ לפי האמת יש לתלות לו בזכות אחרים. ולעומת זה מי שנולד בתכונות יקרות, ע"פ רוב יתגבר ללכת בדרכי ד' לעשות טוב וישר למעלה מהכנתו. ע"כ חזקי' שתלה בזכות עצמו, עבור היותו בן רשע, ולא הי' יכול לתלות בירושת אבותיו קניני שלמותו, תלו בזכות אחרים שהודיעוהו שגרם לו סיוע רב להתגבר על תכונתו מה שהיתה צפונה בו בסגולה

מדוד, שהתעלמה באחז ונתגלתה בו. וכן נראה ג"כ ממה שאמר לעיל "חזאי ברוה"ק דהוי לו בנין דלא מעלי", שהתפחד מתכונותיו הטבעיות, וחזא ברוה"ק אמתת הטבע איך יהי' יוצא אל הפועל בבנים. ומשה תלה בזכות אחרים, מפני שנולד בתכונות טובות וקדושות ומהורים קדושים וחסידים, ושלשלת הקדושה מאבות העולם לא נפסקה. תלו לו בזכות עצמו, כי היתה מעלתו ביתר שאת באין ערוך מהכנתו. **ומה שאמרו אחרים על משה רבנו ע"ה ההיפוך, כבר נדחו מדברי חז"ל ומפשט הכתוב "ותרא אותו כי טוב הוא", ומן השכל הישר, שבודאי המעולה מכל נוצר הוכן בסגולה עליונה מטבעו, אלא שהוסיף רב שלמות הרבה יותר עוד מההכנה הטבעית.** והיינו דכתיב "הנה לשלום לי מר", אפי' בשעה ששיגר לו הקב"ה שלו' מר הוא לו. יש פותרין ענין מרירות על התכונות הנפשיות הקשות. וכ"ה בזוהר' מאן דמהפכין מרירו למתיקו כו', והנה הוא חשב תחילה שמהיותו רואה את עצמו שולט על כל תכונותיו, שכבר הפך את כל המרירות שבו והקשיות שבתכונותיו למתיקות. אבל כיון שאמרו לו שיש תכונה טובה צפונה מדוד, יוכל היות שבעצמו עוד לא תיקן מרירותו, כ"א קדושתו של דוד גברה בו לקדשה.